Setan lausunto tasa-arvovaltuutetun kertomuksesta

Seta kiittää eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokuntaa mahdollisuudesta tulla kuulluksi tasa-arvovaltuutetun vuosikertomuksesta. Tasa-arvolaki on vuodesta 2015 käsittänyt eksplisiittisen syrjintäsuojan sukupuoli-identiteetin, sukupuolen ilmaisun sekä kehon sukupuolitettujen piirteiden (intersukupuolisuus) perusteella. Laissa on myös velvoitettu viranomaiset, koulutuksen järjestäjät ja työnantajat ennaltaehkäisemään syrjintää. Lainuudistuksen jälkeen tasa-arvovaltuutetulla on selvä mandaatti valvoa myös sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tasa-arvon toteutumista. Tasa-arvovaltuutettu onkin nykyisten resurssien mahdollisuuksien rajoissa edistänyt kiitettävästi sukupuolivähemmistöjen tasa-arvoa.

Tasa-arvovaltuutetun kertomuksessa tuodaan esiin tärkeitä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tasa-arvon toteutumattomuuteen liittyviä ongelmia. Seta kiinnittää huomiota erityisesti seuraaviin kysymyksiin:

Translain kokonaisuudistus käynnistettävä välittömästi

Valtuutettu käsittelee hyvin nykyisen translainsäädännön ongelmia. Voimassa oleva translaki vaatii sukupuoltaan korjaavalta lisääntymiskyvyttömyyttä, täysi-ikäisyyttä, lääketieteellisiä tutkimuksia ja osoitusta siitä, että elää vastakkaisen sukupuolen sukupuoliroolissa. Translaki loukkaa sukupuolivähemmistöjen perus- ja ihmisoikeuksia, kehollista koskemattomuutta ja itsemääräämisoikeutta.

Translain muuttamista ovat vaatineet niin kanasainväliset ihmisoikeuselimet kuin kansalliset ihmisoikeustoimijat. Suomen tulisi YK:n CEDAW-komitean antamien suositusten ja Euroopan neuvoston ihmisoikeusvaltuutetun Suomea koskevan raportin (2012) mukaan pikaisesti muuttaa translakia (laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta) siten, ettei sukupuolen vahvistamiseksi edellytetä sterilisaatiota tai muusta syystä johtuvaa lisääntymiskyvyttömyyttä.

Euroopan Neuvoston parlamentaarinen yleiskokouksen päätöslauselmassa vaaditaan vuonna 2015, että jäsenmaat kunnioittavat ja suojelevat transihmisten oikeutta syrjimättömyyteen ja luovat itsemääräämisoikeuteen perustuvan, nopean, läpinäkyvän ja saavutettavan menettelyn juridisen sukupuolen tunnustamiseen.

2017 keväällä Euroopan ihmisoikeustuomioistuin totesi Ranskaa koskevassa päätöksessään, että lisääntymiskyvyttömyyden vaatiminen sukupuolen oikeudellisen vahvistamisen ehtona loukkaa ihmisoikeuksia. Tuomioistuin totesi, että Ranska on rikkonut Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8. artiklaa (oikeus nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta) vaatiessaan transihmisiltä todistusta lisääntymiskyvyttömyydestä ennen kuin heidän sukupuolensa on voitu oikeudellisesti vahvistaa. Euroopan komissio totesi 2017, että lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksesta tulee luopua juridisen sukupuolen vahvistamisen ehtona.

Suomi sai YK:n UPR-prosessissa vuonna 2017 useita suosituksia korjata translakiaan. Useat maat suosittivat Suomelle translain uudistusta, erityisesti sterilisaatio- ja lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamista sukupuolen juridisen vahvistamisen edellytyksenä.

Suomen virallinen valtiollinen toimielin, ihmisoikeusvaltuuskunta otti kantaa translain pikaisen uudistamisen puolesta loppuvuodesta 2017.Tasa-arvovaltuutettu, lapsiasianvaltuutettu ja

yhdenvertaisuusvaltuutettu ottivat kantaa translain kokonaisuudistuksen puolesta toukokuussa 2018 yhteisessä kannanotossaan ja apulaisoiekusasiamies Maija Sakslin kiirehti translain uudistamista lokakuussa 2018.

Tasa-arvovaltuutettu kiinnittää kertomuksessan huomiota myös trans- ja muunsukupuolisten sukupuolen korjaamishoitojen ongelmiin. Translaki ja siihen liittyvä hoitoasetus määrittelevät sukupuolenkorjaushoitojen saatavuutta ja niiden sisältöä. Laki ja hoitoasetus ohjaa tällä hetkellä pikemminkin arvioimaan yksilön sukupuolta kuin parantamaan terveyttä ja hyvinvointia.

Maailman terveysjärjestön kansainvälisessä tautiluokitusjärjestelmässä ICD-11:ssa sekä poistetaan kaikki transdiagnoosit mielenterveyshäiriöiden luokasta että myös luovutaan erottelemasta hoidettavia transsukupuolisiin ja muunsukupuolisiin. IDC11:ssa keskitytään jaottelun sijaan hoitamaan sukupuoliristiriitaa.

Sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ajavat järjestöt ovat olleet huolissaan erityisesti alaikäisten trans- ja muunsukupuolisten oikeuksista ja hyvinvoinnista. Moninaiset lapsemme -raportin (2018) mukaan translasten ja intersukupuolisten lasten oikeuksia ja hyvinvointia laiminlyödään Suomessa vakavasti. Alaikäisten sukupuoliristiriitaa ei tunnisteta, eikä sen hoitamiseksi ole riittävää hoitopolkua. Alaikäisten hoitamaton sukupuoliristiriita on vakava asia eikä hoitamatta jättäminen ole neutraali ratkaisu.

- Suomessa tulisi toteuttaa mahdollisimman pian translain kokonaisuudistus. Uudistuksessa tulisi erottaa oikeudellinen ja lääketieteellinen sukupuolen korjaaminen toisistaan.
- Sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen tulisi perustua itsemäärittelyyn ja olla mahdollista ilmoitusmenettelyllä. Oikeudellisen vahvistamisen edellytyksenä ei saa olla minkäänlaisia lääketieteellisiä vaatimuksia (lisääntymiskyvyttömyys, hormonihoidot, kirurgia, psykiatrinen diagnoosi).
- Oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen tulisi olla mahdollista myös alaikäisille.
- Translain kokonaisuudistuksen yhteydessä tulisi myös selvittää mahdollisuus muuhun sukupuolimerkintään, kuin nainen tai mies.
- On varmistettava, että sukupuolidysforiaa kokevilla on pääsy riittäviin hoitoihin, joiden tavoitteena on terveydentilan ja hyvinvoinnin parantaminen. Sukupuolenkorjaushoitoja määrittelevä hoitoasetus tulee arvioida uudelleen ja varmistaa, että se on linjassa ICD-11-uudistuksen kanssa sekä kansainvälisten hyvän hoidon periaatteiden kanssa.
- Trans- ja muunsukupuolisten nuorten oikeus saada asiantuntevaa apua ja vertaistukea sukupuoli-identiteettinsä ja kehoidentiteettinsä työstämiseen varmistetaan. Oikeus hyvään, asiantuntevaan ja oikea-aikaiseen hoitoon tulee tarjoamalla sukupuoliristiriidasta kokevalle alaikäiselle puberteettia lykkäävää hoitoa. Hoidossa keskitytään sukupuoliristiriidan hoitamisen lisäksi lapsen ja perheen tukemiseen yksilöllisesti. Mielenterveysongelmat eivät saa estää hoitoon pääsyä.

Intersukupuolisten lasten kehollinen koskemattomuus turvattava

Tasa-arvovaltuutettu kiinnittää kertomuksesaan huomiota intersukupuolisten lasten kehollisen koskemattomuuden loukkauksiin. Suomessa intersukupuolisten lasten hoitokäytäntöihin kuuluu kosmeettinen sukuelinkirurgia sekä muuta kehoa muokkaava hoitoa. Toimenpiteitä tehdään ennen kuin lasta on mahdollista kuulla. Kosmeettisista syistä tehty sukuelinkirurgia kantaa mukanaan riskejä muun muassa komplikaatioista, arpeutumisesta sekä tunto- ja toimintahäiriöistä.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta ETENE suositteli 2016 julkaistussa kannanotossaan, ettei intersukupuolisten lasten ulkoisia sukupuoliominaisuuksia muokkaavia toimenpiteitä toteuteta ennen kuin lapsi itse voi määritellä sekä sukupuolensa että ottaa kantaa omaan seksuaalisuuteensa. ETENEn suositus ei koske lapsen terveyteen vaikuttavia anatomisia rakennepoikkeavuuksia, jotka on korjattava ajallaan. Intersukupuolisia lapsia koskeviin hoitokäytänteisiin ovat kiinnittäneet huomiota myös Euroopan perusoikeusvirasto, Euroopan neuvosto, useat YK:n ihmisoikeusmekanismit ja toimielimet sekä Suomessa lapsiasiainvaltuutettu.YK:n UPR-prosessissa Ruotsi suositteli Suomelle (93.50), että hoitotoimenpiteet intersukupuolisille lapsille tulisi tehdä lapsen etu huomioon ottaen. Suomi hyväksyi UPR-vastauksessaan suosituksen osittain. Vastauksessa toimenpiteenä sisällytetty keskustelu intersukupuolisia ihmisiä hoitavien henkilöiden kanssa ei sellaisenaan riitä intersukupuolisten lasten kehollisen itsemääräämisoikeuden takaamiseksi.

Suomessa käytännöt intersukupuolisten lasten hoidossa eroavat huomattavasti alueittain. Vain Oulun yliopistollisessa sairaalassa intersukupuolisiin lapsiin ei kohdisteta kosmeettista kirurgiaa ilman yksilön omaa suostumusta.

- Suomessa tulee kieltää intersukupuolisten lasten kiireetön ja lääketieteellisesti tarpeeton kehoa muokkaava hoito. Tällaista hoitoa on kosmeettisen sukuelinkirurgian lisäksi kehon sukupuolipiirteitä muokkaava hormonaalinen hoito. Tällaisen hoidon tulisi aina perustua lapsen tietoiseen suostumukseen eli toimenpiteet edellyttävät lupaa ja ymmärrystä henkilöltä itseltään.
- Intersukupuolisille lapsille ja heidän perheilleen tulee olla tarjolla moniammatillista tukea ja vertaistukea sekä tietoa intersukupuolisuudesta ja sukupuolen moninaisuudesta. Erityisesti terveys- ja kasvatusalan ammattilaisten perus- ja täydennyskoulutukseen on sisällytettävä tietoa intersukupuolisuudesta. Ei-binääriset intersukupuoliset hyötyisivät, jos heidän henkilötunnuksestaan ei ilmenisi juridista sukupuolta tai heillä olisi mahdollisuus valita juridiseksi sukupuolekseen vaihtoehto ”muu”.

Sukupuolivähemmistöjen kohtaamaan syrjintään ja väkivaltaan puututtava kaikilla elämänalueilla

Tasa-arvovaltuutetun kertomus käsittelee sukupuolivähemmistöihin kuuluvien tasa-arvon toteutumisen ongelmia lisäksi mm. työelämässä ja koulutuksessa. Kertomuksen mukaan tasa-arvolain uudistuksen jälkeen tasa-arvovaltuutetulle kirjallisesti vireille tulleiden sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun liittyvien syrjintäepäilyjen määrä on ollut vuosittain 6-12. Vähäinen määrä kertoo syrjinnän piiloon jäämisestä. Euroopan perusoikeusviraston (2012) kyselytutkimuksen mukaan 53 % suomalaisista transvastaajista raportoi kokeneensa syrjintää tai häirintää transidentiteettinsä takia kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Saman tutkimuksen mukaan 21 % suomalaisista transvastaajista raportoi kokeneensa syrjintää työnhaussa kyselyä edeltäneen vuoden aikana. Yli puolet vastaajista kertoivat pitäneensä oman transtaustansa salassa ollessaan työsuhteessa kyselyä edeltäneenä viitenä vuonna ja vain 2% kertoi olevansa asiasta avoin työpaikallaan (EU:n keskiarvo 15 %).

Tiedämme tutkimuksista myös, että koulu ei ole sukupuolivähemmistöihin kuuluville nuorille turvallinen ympäristö. Sateenkaarinuorten hyvinvointia kartoittaneen tutkimuksen mukaan transidentiteetin omaavista vastaajista noin 82 % ilmoitti kokeneensa koulussa toisinaan tai usein asiatonta kohtelua, kiusaamista tai syrjintää. (Alanko, K. Mitä kuuluu sateenkaarinuorille Suomessa? 2014).

Tasa-arvovaltuutettu kiinnittää huomiota myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvien alttiuteen vihapuhellee ja viharikoksille. EU:n perusoikeusvirasto FRA:n laajassa lhbt-kyselyssä (2013) vastanneista suomalaisista transvastaajista 40 % oli kokenut viiden vuoden aikana väkivaltaa tai sen uhkaa. Luku oli EU-keskiarvoa korkeampia. EU:n

perusoikeusviraston tutkimuksessa todettiin, että esimerkiksi poliisin asenteet voivat Suomessa olla syrjivämpiä pienillä paikkakunnilla homo- tai transfobisten rikoksen kohteeksi joutuneita kohtaan. Huomattavaa on, että merkittävä osa Suomessa haastatelluista poliiseista ei halunnut koulutusta homo- tai transfobisista viharikoksista. (Professionally speaking: challenges to achieving equality for LGBT people. EU FRA 2016.)

- Seta kannattaa lämpimästi valtuutetun suosituksia tasa-arvosuunnittelun toimivuudesta peruskouluissa, tasa-arvon edistämiseen liittyvien kysymysten sisällyttämisestä opettajankoulutukseen ja täydennyskoulutukseen, oppilaitosten ja opetuksen ja koulutuksen järjestäjien velvoittaminen seuraamaan seksuaalisen häirinnän yleisyyttä ja toimenpiteiden tehokkuutta.
- Sukupuolivähemmistöön kuuluvien kannalta erityisen tärkeää on tiedon ja osaamisen lisääminen sukupuolen moninaisuudesta, jotta opettajat ja oppilashuollon henkilökunta osaavat tukea sukupuoleltaan moninaisia lapsia ja nuoria sekä suojata heitä kiusaamiselta ja syrjinnältä. Tulisi varmistaa, että jo varhaiskasvatuksen ammattilaisilla on riittävästi tietoa sukupuolen moninaisuudesta. Lapsen ja nuoren sukupuolikokemus tulee aina ottaa vakavasti. Esimerkiksi lapsen tai nuoren identiteetin mukaisen, hänen itsensä toivoman nimen käyttäminen koulussa edistää hänen hyvinvointiaan.
- Tulee arvioida, onko vihapuheeseen ja viharikoksiin liittyvä lainsäädäntö riittävä sukupuolivähemmistöjen osalta. On kannatettavaa, että sukupuoli, sukupuoli-identiteetti ja sukupuolen ilmaisu kirjataan kiihottaminen kansanryhmää vastaan -rikoksen tunnusmerkistöön.
- Sukupuolivähemmistöjen oikeuksia tulisi parantaa kokonaisvaltaisesti, jotta sukupuolivähemmistöön kuuluvien tasa-arvo toteutuisi. Suomessa tulisi laatia sateenkaaripoliittinen toimintaohjelma, jossa määritellään konkreettiset toimenpiteet seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen hyvinvoinnin ja yhdenvertaisen kohtelun edistämiseksi kaikilla hallinnonaloilla. Ohjelmassa tulee määritellä sateenkaariasioiden koordinaatiovastuu valtioneuvostossa ja valtionhallinnon sisällä ja toimintaohjelmalle tulee varata riittävät resurssit. Ohjelma laaditaan yhteistyössä seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjärjestöjen kanssa.
- Tasa-arvovaltuutetun resurssien riittävyys tulee turvata, jotta valtuutetulla on paremmat mahdollisuudet edistää myös sukupuolivähemmistöön kuuluvien tasa-arvoa.

Lisätiedot

Kerttu Tarjamo

pääsihteeri

050 309 8108

paasihteeri@seta.fi